

DOI: 10.26565/2077-5105-2021-26-02

УДК: 316.4.057.4

Людмила Герасіна

доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77,
e-mail: herasina@ukr.net ORCID ID: 0000-0002-3299-5255

Вікторія Погрібна

доктор соціологічних наук, професор, професор кафедри соціології та політології Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77,
e-mail: vilrog2017@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-5101-0386

КОРУПЦІЯ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ ЯК ТРИГЕР ПОСЛАБЛЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ

В статті проаналізовано корупцію як позаправове явище, що руйнує мораль і цінності суспільства, загрожує демократії та правам людини, деформує функції державної влади, дискредитує її всередині країни та на міжнародній арені. Зазначено, що головною соціально-політичною небезпекою корупції є не стільки формування дисфункцій сфери державного управління, скільки загроза занепаду і деградації будь-якій політичній системі, бо вона спричиняє «корозію» та поступову руйнацію соціальних зв'язків у системі державного регулювання, суспільного контролю і функціонування соціальних інститутів. Соціолого-правове трактування корупції дозволило дослідити її як тригер, що послаблює державність, розкрити соціальний механізм впливу корупційних угод і зв'язків на інститути держави, оцінити політичні, економічні, правові, соціокультурні й психологічні чинники її поширення. В онтологічному сенсі схарактеризовані іноземні та вітчизняні «моделі» корупції та шляхи протидії щодо неї; визначені соціальні маркери, що відображають її специфіку в Україні; надано реальну оцінку ступеня ефективності антикорупційних дій в Україні; доведена доцільність аналізу корупції в інтернаціональному (міжнародному) аспекті, особливо механізмів, форм і методів включення української корупції у світовий ринок корупційних послуг та проникнення транснаціональної корупції в український національний політико-економічний простір; розкрито дія соціального механізму корупції в державній структурі, внаслідок чого процес державного регулювання втрачає будь-яку моральність і соціальну цінність. Показано, що стійкий, активно «мутуючий», адаптивний до більшості соціальних змін характер корупційної діяльності в Україні не тільки формує досить поблажливе ставлення до неї представників державної влади та значної частини громадськості, але й активно гальмує демократичні трансформації та деформує суспільну свідомість українців. Підкреслено, що серед системних моделей боротьби з корупцією (тоталітарної, авторитарної, ліберальної) найбільш прагматичним є варіант «salus populi».

Ключові слова: *корупція; корупційні схеми; антикорупційні дії; соціальні маркери корупції; корупція як тригер державної деструкції*

Ані корупціонер, ані людина, яка потурає корупції інших, не може працювати на благо суспільства

Теодор Рузвельт

Постановка проблеми. Корупція – позаправове соціальне явище, що найбільш корелює з політичною природою автокра-

тій і «псевдодемократій», руйнує суспільну мораль та шкодить цінностям політичної нації, деформує стан і функції державного

апарату, дискредитує владу всередині країни й веде до занепаду міжнародного авторитету держави. Комплексну політико-правову оцінку корупції надає Кримінальна конвенція Ради Європи про боротьбу з корупцією 1999 року (преамбула), де наголошено, що вона «загрожує правопорядку, демократії та правам людини, руйнує належне управління, чесність та соціальну справедливість, перешкоджає конкуренції та економічному розвитку і загрожує стабільності демократичних інститутів і моральним засадам суспільства» [1]. Ця кваліфікація визначає беззаперечну актуальність соціолого-правових досліджень щодо підвалин розповсюдження та механізмів стримування цього протиправного феномену в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Джерельною базою дослідження стали роботи творців основних концепцій політичної корупції (А. Гайденгаймера, М. Джонстона, В. Левіна та В. Ле Вайна [2], Д. Дела Порта та А. Ванучі [3], Ш. Ватсон, С. Дж. Пундей [4], М. Філла [5], Т. Ланкастера та Г. Монтінолі [6]), в яких введено в науковий обіг дефініцію поняття «політична корупція», надано її методологічне обґрунтування, розмежовано дані поняття з поняттям «корупція в політиці»; проведений порівняльний аналіз відмінностей форм політичної корупції у політичних системах різного ступеня демократичності.

Потужну теоретичну базу для аналізу цих проблем складають праці М. Джонстона та А. Гайденгаймера [7], Ч. Сампфорда, А. Шаклока, С. Конорса, Ф. Галтунга [8], С. Роуз-Екерман [9], С. Холмса [10], В. Мілера, О. Гределанд і Т. Кошечкіної [11], Е. Бланкенбурга [12], у яких досліджуються окремі прояви, форми та типи політичної корупції.

Суттєвий внесок у дослідження національно-історичних форм корупції та вивчення її специфіки в Україні зробили такі вітчизняні учені, як В. Журавський, М. Михальченко [13, 14], Д. Клименко [15], Л. Коларська-Бобінська [16], Г. Кохан [17], І. Кушнар'єв [18, 19], С. Лазаренко, К. Бабенко [20], О. Лозинський [21], М. Мельник [22, 23], Е. Невмережицький [24] М. Панов, Л. Герасіна [25, 26], В. Плекан [27], В. Трепак [28] та інші.

Здавна відомо, що владні повноваження як виняткове особливе право не можуть

бути товаром, тобто продаватися. Тому здійснення влади не є працею в класичному сенсі, бо це не створює вартості. Корупція ж нав'язує владі ознаку вартості, чим перетворює її на трудову діяльність, тобто фактично знищує владу як таку [29, с. 148]. Звідси, *метою* даної статті є соціолого-правове обґрунтування природи корупції, розкриття механізму впливу корупційних дій та зв'язків на фундаментальні інститути держави, що дозволяє розглядати її як тригер (англ. trigger – приводити в дію, спусковий гачок) послаблення державності.

Виклад основного матеріалу. Етимологія поняття «*corruptio*» пов'язана з лат. «*correi*» (причетність кількох осіб до однієї справи) і «*rumperе*» (порушувати, ламати, шкодити). Хоча традиційно в юридичній парадигмі феномен корупції пов'язують з підкупом, хабарництвом і зловживаннями службовим становищем, її соціолого-правове трактування дозволяє більш широке лексичне тлумачення: «руйнування, занепад, деструкція» тощо. Корупція, безумовно, шкідлива як у соціально-економічному, так і в політичному плані, передусім тому, що життєво важливі рішення ухвалюються владою згідно прихованих, корисливих мотивів без урахування соціальних наслідків. Тому слід погодитись з А. Долговою, що корупційна діяльність характеризується продажністю державних службовців та інших адміністраторів, які прагнуть користуватись в особистих (чи вузькогрупових) інтересах офіційні службові повноваження, прерогативи і пов'язані з цим можливості [30, с. 7].

Багато інших наукових визначень, зокрема дефініція «Конвенції ООН проти корупції» (UNCAC, 31.10.2003), загострюють увагу на тому, що «корупція є зловживанням державною владою для отримання вигоди в особистих цілях» [31, с.16]. Це згубне явище є далеко не локальною проблемою, а скоріше – транснаціональною, яка впливає на суспільства й економіки багатьох країн світу. Наприкінці 1990-х років було прийнято чимало міжнародних актів, спрямованих на боротьбу з цим явищем, передусім на рівні ООН. Нині в глобальному форматі діє низка багатосторонніх угод, зокрема таких, як Рамкова Конвенція ООН проти організованої злочинності, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої

злочинності, Конвенція про кримінальну відповідальність за корупцію, Конвенція про цивільно-правову відповідальність за корупцію. Серед неконвенційних документів слід зазначити: Резолюцію Генеральної Асамблеї (1996) «Боротьба з корупцією»; Декларацію ООН про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях (1996); Міжнародний кодекс поведінки посадових осіб [32, с. 50].

Представляється, що головна *соціально-політична небезпека* корупції як деструктивного явища полягає не тільки у появі дисфункцій сфери державного управління, але й загрожує занепадом і деградацією будь-якої політичної системи, спричиняє «корозію» та поступове руйнування здорових соціальних зв'язків, які склались раніше в системі державного регулювання, суспільного контролю і функціонування соціальних інститутів. У структурі прихованої злочинності корупцію відносять до максимумно латентного третього рівня (поряд із браконьєрством, незаконними абортами, носінням зброї, ошукуванню споживачів, ухиленням від сплати податків). Відповідно, соціально руйнівна дія латентних корупційних злочинів формує в мікросередовищі правопорушників психологічний настрій безкарності, стимулює рецидивну злочинність і, як наслідок, деформує масову свідомість завдяки міфу про невикоріненість подібних дій.

У молодих «гібридних» демократіях, наприклад таких, як Україна, існує загроза перетворення тригера корупції на системне явище, що викликає *дисфункцію* політико-правової системи. Не випадково Світовий банк включив Україну до «субрегіону» (разом із Молдовою, Росією і Білоруссю), де корупція визначена як третій за силою тригер, що спільно з іншими факторами гальмує і створює несприятливі умови бізнесу та економічним реформам. Специфічну корумпованість структур української влади через злочинні схеми і кумівство вважають «клановою», корпоративно-лобістською, схильною до «клептократії», політично ангажованою [33, 22]. Ці приципові оцінки зумовлені не тільки спадком радянської адміністративної бюрократії, що мімікрувала, але й жорсткістю «правил гри» ринкової перебудови, олігархізацією національної економіки, зловживаннями несумлінного бізнесу, складністю і непослідовністю ре-

алізації політико-правових реформ у роки становлення незалежності України. Навіть війна, яку вже 7 років веде Україна, суттєво не змінила цієї ситуації [34].

Соціологічний підхід дозволяє комплексно оцінити різні детермінанти зростання корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування, зокрема чинники, що стимулюють її розповсюдження: політичні (специфіка і протиріччя у владній ієрархії, невпорядкованість «політичних ролей-функцій»), соціокультурні (суспільна дихотомія та біфуркація), економічні («транзитивний стрибок» до ринку і надмірна лібералізація), правові (юридичні колізії, правовий нігілізм, рутинізація злочинної поведінки), психологічні («ерозія» моральних принципів, тригер «соціальних травм» тощо).

Соціолого-правова парадигма чітко викирає не тільки кримінальну природу, а й розкриває дію *соціального механізму* корупції у державній структурі: 1) здійснюється двостороння конфіденційна операція (таємна угода, зв'язок), коли службова особа нелегально «продає» свої послуги, пов'язані з посадовими повноваженнями; 2) в результаті цієї оборудки «покупець» отримує можливість незаконно використати державну або іншу структуру в корисливих цілях – збагачення, законодавче оформлення привілеїв, ухилення від юридичної відповідальності, податків, соціального контролю та ін.; 3) зацікавлена особа проводить ініціативний підкуп чиновника, що може поєднуватися із брутальним психічним впливом на нього; 4) або відбувається здирицтво держслужбовцем хабара у вигляді неправомірної фінансової винагороди, цінних подарунків чи коштовних послуг; 5) як наслідок, механізм державного регулювання втрачає будь-яку моральність і соціальну цінність.

Правничий досвід сформував різні «моделі» боротьби із корупцією: тоталітарну, авторитарну, ліберальну, кожна з яких має свої переваги і недоліки. Але ми поділяємо думку авторів монографії «Корупція в Україні – не політика», що найбільш прагматичною є протидія їй на базі правової держави – модель «*salus populi*» (лат. – *благо народу*), в якій «велике значення має реалізація таких ідей, як погодження норм права і моралі, визначення розумної ієрархії правооберігаємих цінностей, рівність

усіх громадян перед законом, кореспондування між рівнем владних повноважень і ступенем відповідальності, формування розумних, науково визначених пріоритетів боротьби з корупцією» [14, с. 344].

Міжнародне співробітництво у сфері антикорупційної політики щодо питань запобігання та контролю над нею активно здійснюють і європейські інституції, де провідне місце посідає Рада Європи та міждисциплінарна група з протидії корупції, які виробляють загальноєвропейські норми і стандарти, контролюють їхнє правове дотримання і надають допомогу державам-членам. Одним із кроків антикорупційної стратегії стало прийняття Комітетом міністрів Ради Європи 1997 р. Резолюції «Про двадцять принципів боротьби з корупцією», де кожне положення увібрало міжнародний досвід боротьби з корупцією та створювало підвалини для її вдосконалення. Цей «кейс» не втрачає актуальності в країнах Європи, але методи і форми його здійснення мають свою національну специфіку, бо багатоплановість корупційних діянь зумовлена їхніми специфічними національно-історичними формами, що відображається в кримінальному та в адміністративному праві.

Цікавим у соціолого-правовому аспекті вбачається здійснення типологізації корупції, яка є актуальною для різних країн: *лобістська* (ділова) корупція, що стимулює прискорене (або своєчасне) виконання чиновником його прямих обов'язків; *обструкціоністські дії управлінців*, які гальмують чи зривають службове функціонування за належною компетенцією; *патронажні*, пов'язані із забезпеченням постійної підтримки («прикриття») ангажованим представником влади тих осіб чи комерційних структур, що матеріально його зацікавили; *прямий підкуп* посадової особи з метою отримання певної послуги або рішення в інтересах корумпованої структури; *ініціативно-прагматична корупція*, коли державний службовець або інша адміністративна особа самі шукають корупційний контакт і пропонують «купити» свої послуги як «товар тіньового ринку».

Найбільш ефективні напрямки антикорупційної політики містяться в досвіді окремих країн-членів ЄС [35, с. 8-9]. Корупційно-політичні скандали в західному світі, починаючи з кінця ХХ ст., періодич-

но «накривають» США, Великобританію, Францію, Італію і навіть Японію, яка традиційно відрізнялась низьким рівнем криміногенності. Одні звинувачення лунали на адресу політиків, що отримали корупційну підтримку політичних кампаній («криптопартізм»), інші – в бік бізнесменів, які платили владі за отримання контрактів на прибуткові громадські роботи поза тендерів (так звана «білокоміркова» корупція).

У Великій Британії корупцію пов'язують із зловживаннями службовим або політичним статусом із метою отримання матеріальних цінностей або пільг. Різновиди «британської» корупції визначені науковцями як поліцейська корупція, корупція в державному секторі управління (розтрата чи корисливе використання коштів бюджету або суспільних фондів), політична корупція (незаконне фінансування політичних партій), банківська та урядова корупція. У Німеччині, наприклад, в основу боротьби з корупцією покладено завдання зі знищення її матеріально-фінансової бази. Для цього створено Реєстр корупційних фірм. Якщо фірма включена до цього реєстру, то вона позбавляється права отримувати будь-які державні замовлення і підлягає пильному нагляду правоохоронних органів. У країні також акцентується увага на діяльності керівних осіб і політиків за стандартами доброчесності й несприяння корупції, аби вони слугували взірцем для життя суспільства.

Італійський варіант корупції – система «клієнталізму» (патронажу), який побудований на моделі мафіозних відносин «патрон↔клієнт». На думку С. Терроу і Л. Граціано, вторгнення ринкових сил у традиційні суспільства зумовило дворівневі корупційні зв'язки у клієнтелах: населення (дрібні бізнесмени) та місцеві структури влади; місцеві еліти і центральний уряд. За умов збереження провінційної або підданської політичної культури цей різновид корупції стає специфічною рисою суспільства і латентним механізмом існування корумпованої держави [12].

Питання боротьби з корупцією в Чеській Республіці стали державним пріоритетом останніх років. Політика в цій галузі ґрунтується на формуванні державної стратегії, де основною метою є зниження рівня корупції шляхом балансування двох процесів: попередження і придушення зловживань. Ця стратегія складається з двох частин – ана-

літичної та власне стратегічної. Аналітична складова містить наукове тлумачення корупції, аналіз її економічних аспектів, транспарентне ставлення до корупційних фактів; стратегічна – забезпечує реформи політичної системи та прозорість політичного процесу; виявлення, розслідування та припинення корупційних правопорушень; вдосконалення і послідовність антикорупційної політики; організацію моніторингу корупції; зміцнення ресурсів, спрямованих на реалізацію антикорупційних заходів; підвищення прозорості й контролю в державному секторі тощо [36].

Під потужним впливом європейських практик набула поширення політика із запобігання та обмеження корупції у Польщі. За ініціативою прем'єр-міністра країни було створено робочу групу, до складу якої увійшли міністри відомств, представники урядових інституцій, експерти Світового Банку та Інституту громадських справ за програмою «Проти корупції». Її головною метою було визначено виявлення джерел поширення корупції та підготовка плану дій з їхньої ліквідації. У ході реалізації Програми здійснені такі заходи:

- ухвалено значну кількість законів та підзаконних актів;
- оптимізовано адміністративні структури, як спосіб запобігання корупції (спрощення багатьох процедур фактично позбавило чиновників інструменту з вимагання хабарів), що підвищило їхню ефективність;
- змінено механізм функціонування адміністративних структур: посилено відповідальність за надання громадських послуг;
- збільшено мотиваційні чинники (зокрема матеріальні) щодо виконання посадових обов'язків;
- залучено до реалізації антикорупційної політики широку громадськість;
- втілено заходи дисциплінарного і кримінального характеру: посилення в законі кримінальної та адміністративної відповідальності в частині протидії корупції;
- створено спеціальні інституції; в межах органів публічної адміністрації застосовано спеціальні механізми зовнішнього і внутрішнього контролю за діяльністю; створено дієву судову систему;
- ліквідовано прогалини законодавства, що допускали корупційні зловживання;
- чітко прописано «кодекси поведінки» державних службовців у тих або інших ситуаціях;

- забезпечено доступ до публічної інформації тощо [37].

На жаль, сучасна Україна не демонструє високих досягнень у боротьбі з корупцією. За 2020 рік її показники в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) виросли лише на 3 бали, що не вважають значущим результатом, бо не є свідченням планомірних антикорупційних змін. Як наслідок, із 33 балами (зі 100 можливих) Україна посіла 117 місце серед 180 країн у списку CPI. Поруч із нами у рейтингу знаходяться Єгипет, африканська Есватіні (Свазіленд), Непал, Сьєрра-Леоне та Замбія [38]. Причиною цього можна вважати й те, що протягом останніх років спостерігався постійний тиск на створені антикорупційні структури: спроби звільнити директора Національного антикорупційного бюро України (НАБУ) в обхід законодавства; втручання окремих осіб при владі в розслідування та судовий розгляд топ-корупційних справ; вимушена відставка глави Спеціалізованої антикорупційної прокуратури Н. Холодницького; а наприкінці року через недоборки НАЗК – криза конституційного правосуддя, яку керівництво держави неспроможно й досі юридично коректно подолати.

Слід зазначити, що на початку 2020 року Transparency International Ukraine запропонувала 5 рекомендацій, які б могли покращити показники України в CPI; проте, незважаючи на їхню чіткість і принципову здійсненність, жодна не була виконана повністю (лише дві реалізовані частково), а саме:

1. *Підвищити ефективність систем запобігання політичній корупції:* 16.07.2020 року Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) запустило в дослідну експлуатацію довгоочікуваний електронний реєстр звітів політичних партій – Politdata; але й на початок 2021 року реєстр не був запущений у промислово експлуатацію, це відбулося лише 11.05.2021 р. [39]. До того ж ефективність державного контролю за фінансуванням політичних партій все ще має певні прогалини. Наприклад, негативним моментом є те, що аналіз фінансових звітів кандидатів/партій на місцевих виборах покладено на територіальні виборчі комісії, які формуються з кандидатур від самих політичних партій. Відповідальність за порушення в цій сфері залишається незбалансованою: неподання виборчих звітів

підлягає меншим санкціям, ніж недостовірне звітування.

2. *Запровадити відкритий та підзвітний процес приватизації державного майна.* У 2020 р. внаслідок малої приватизації до бюджету надійшло 3,03 млрд грн., що у 6 разів більше, ніж заплановано. Це відбулося завдяки перебудові процесу підготовки об'єктів до аукціонів, активній позиції Міністерства економічного розвитку та торгівлі й Фонду державного майна України. Проте суттєвих законодавчих змін, які б позитивно вплинули на процес приватизації, не відбулося. Крім того, кількість нерентабельних підприємств, які залишаються у власності держави, є досить великою, більшість з них залишається збитковими чи взагалі існує на папері. Протягом 2020 року відчутного поступу у відкритті інформації стосовно діяльності державних підприємств не відбулося; єдиним порталом, де можна знайти сукупну інформацію про їхню діяльність, залишається Портал державних підприємств України Prozvit, на якому інформація часто є неповною і подається із затримкою, що значно посилює можливості їхньої корупціоналізації.

Щодо інших рекомендацій ТІУ – *формування незалежної та професійної судової влади, забезпечення незалежності органів антикорупційної сфери, позбавлення Служби безпеки України повноважень у сфері протидії економічним корупційним злочинам* – їх майже не враховано. Нібито розпочата судова реформа й досі не завершена; Вищу раду правосуддя влада почала оновлювати, але без конкурсних процедур; склад Вищої кваліфікаційної комісії суддів також не переформатований. Через недосконалість закону про прокуратуру й обмежені повноваження керівника САП Генеральна прокуратура неодноразово втручалася у хід резонансних розслідувань НАБУ–САП, порушуючи своїми діями незалежність цих інституцій.

Не меншу шкоду антикорупційній системі нанесло рішення Конституційного суду України від 27.10.2020 р., яке скасувало значну частину антикорупційної реформи. Так, саме через визнання неконституційною статті 366-1 Кримінального кодексу України НАБУ було змушене закрити десятки справ щодо брехні в деклараціях посадових осіб чи навмисного їхнього неподання. Закривати справи і скасовувати вирoki за цією статтею довелося навіть

Вищому антикорупційному суду (ВАКС). За цих умов незалежний аудит діяльності антикорупційних органів взагалі не міг відбутися, хоча лише він може надати відповідь щодо ефективності їхньої роботи. Рекомендація Transparency International Ukraine про позбавлення Служби безпеки України невластивих їй функцій – розслідування економічних і корупційних злочинів – не виконується другий рік поспіль. Тому вельми доречною є метафора, використана в.о. керівника САП М. Грищуком для власної оцінки Індексу сприйняття корупції–2020 в Україні: «Плюс 3 бали – це круто. Але це, як в прогнозі погоди: +3, а відчувається, як -2» [40].

Отже, можна констатувати, що в Україні склався вельми специфічний вид корупції, найбільш суттєвими *соціальними маркерами* якого є:

- стійкий, активно «мутуючий», адаптивний до більшості соціальних змін характер корупційної діяльності;
- досить поблажливе ставлення державної влади до корупції на тлі показової риторики щодо боротьби з нею;
- зрощування економічної і політичної корупції з організованою та дрібно-кримінальною злочинністю;
- легальне використання зацікавленими особами з політичних і соціально-економічних інститутів авторитету посад, прерогатив і умов, які склалися в країні, для надання корупційній діяльності зовнішнього вигляду законності;
- засилля в громадській думці стереотипу, що без хабара, кумівства чи кланових зв'язків вирішення більшості соціальних проблем є неможливим;
- участь у «корупційних схемах» правоохоронних органів у таких масштабах, що вражає більшість громадян України, посилюючи силу цього триггеру;
- поширення корупційних дій не тільки на органи політичної та економічної влади, але й на соціальну сферу, освіту, науку, охорону здоров'я, спорт, мистецтво тощо.

Ці маркери чітко пояснюють, чому і в який спосіб корупція руйнує ефективність держави та її міжнародний імідж, підриває стабільність суспільства, знищує віру народу в перспективи розвитку України цивілізованим шляхом.

Висновки. 1. Як розвинені країни світу, так і псевдодемократії, гібридні режими й фінансово-промислові олігархії приречені

на проходження авторитарного етапу розвитку (або навіть диктатури), що неминує пов'язано з посиленням корупції в соціально-політичному просторі. Цей фатальний тригер послаблює молоді суверенні держави, де транзитивні суспільства, на жаль, не здатні протистояти корупційним викликам, завдяки чому виникає загроза перетворення корупції на постійний, негативний тренд/компонент державно-політичного розвитку.

2. В Україні корупція формує певну модель економічних і політичних відносин, яка не зводиться до простого хабарництва, а трансформується в площину аберантної поведінки, коли її носіями докладаються зусилля щодо уникнення публічного осуду за відхилення від норм, а законність норм, які порушуються, усвідомлюється, але ці порушення вважаються цілком прийнятними через демонстрацію способів «пристосування» до них. Поведінка, що зумовлена бажанням багатьох людей досягти егоїстичних цілей (багатства, влади, уникнення правової відповідальності) за рахунок існуючих недоліків у діяльності найважливіших державних інституцій, стає «спусковим гачком» послаблення державності.

Отримано 11.07.2021

Список літератури

1. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 47-48. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (дата звернення: 25.08.2021)
2. Heidenheimer A., Johnston M., Le Vine V. Political Corruption: A Handbook. New Jersey, New Brunswick: Transaction Publishers, 1989. 449 p.
3. Дела Порта Д., Ванучі А. Брудні обробки: Учасники, ресурси та механізми політичної корупції; пер. з англ. С. Кокізіук. Київ: Вид-во «К. І. С.», 2006. 302 с.
4. Пундей Сар. Дж. Боротьба з корупцією. Критичний огляд з аналізом міжнародного досвіду. Проблеми економічного зростання: питання доброчесності: матеріали українсько-американського семінару. Львів, 1997. С. 84-87.
5. Philp M. Conceptualizing Political Corruption. Political Corruption: Concepts and Contexts. New Jersey, New Brunswick: Transaction Publishers, 2002. P. 42-43.
6. Lancaster T. D., Montinola G. R. Toward a Methodology for The Comparative Study of Political Corruption. Crime, Law and Social Change. 1997. Vol. 27, № 3-4. P. 185-206.
7. Political Corruption: Concepts and Contexts. New Jersey, New Brunswick: Transaction Publishers, 2002. 970 p.
8. Sampford C., Shacklock A., Connors C., Galtung F. Measuring Corruption. Aldershot, Burlington: ASHGATE e-BOOK, 2006. 302 p. URL: https://www.academia.edu/2229126/Corruption_definition_and_measurement (дата звернення: 25.08.2021)
9. Роуз-Екерман С. Корупція та урядування: причини, наслідки, зміни. Пер. англ. С. Кокізіук, Р. Ткачук. Київ: Вид-во «К. І. С.», 2004. 296 с.
10. Холмс С. Політична корупція перехідної доби. Скептичний погляд. За ред. С. Коткіна, А. Шайо. Київ: Вид-во «К. І. С.», 2004. 440 с.
11. Мілер В., Гределанд О., Кошечкіна Т. Звичаєва корупція? Громадяни та уряд у посткомуністичній Європі / пер. з англ. С. Кокізіук, Р. Ткачук. Київ: Вид-во «К. І. С.», 2004. 328 с.
12. Бланкенбург Е. Від політичного клієнтізму до відвертості корупції: виникнення індустрії скандалів. Політична корупція перехідної доби. Київ: Вид-во «К. І. С.», 2004. С. 129-149
13. Журавський В. С., Михальченко М. І., Михальченко О. М. Корупція в Україні – не політика: монографія. Частина 1. Київ: Фенікс, 2007. URL: <https://ipiend.gov.ua/struktura/viddily/viddil-teorii-ta-istorii-politychnoi-nauky/koruptsiia-v-ukraini-ne-polityka-monohrafiia-chastyna-1/> (дата звернення: 25.08.2021)
14. Журавський В. С., Михальченко М. І., Михальченко О. М. Корупція в Україні – не політика: монографія. Частина 2. Київ: Фенікс, 2007. URL: <https://ipiend.gov.ua/struktura/viddily/viddil-teorii-ta-istorii-politychnoi-nauky/koruptsiia-v-ukraini-ne-polityka-monohrafiia-chastyna-2/> (дата звернення: 25.08.2021)
15. Клименко Д. Політична корупція в державному управлінні: наукові дефініції. Демократичне врядування. Науковий вісник. 2010. Вип. 5. URL: <http://>

- lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik5/fail/+Klymenko.pdf (дата звернення: 25.08.2021)
16. Коларська-Бобінська Л. Вплив корупції на легітимність влади в нових демократіях. Політична корупція перехідної доби. Київ: Вид-во «К. І. С.», 2004. С. 276-286.
 17. Кохан Г. В. Явище політичної корупції: теоретико-методологічний аналіз: монографія. Київ: НІСД, 2013. 232 с. URL: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/Monogr_Kohan-c5915.pdf (дата звернення: 25.08.2021)
 18. Кушнар'єв І. В. Політична корупція: порівняльно-політологічна концептуалізація: монографія. Київ: Юридична думка, 2018. 408 с. URL: http://idpnan.org.ua/files/kushnarov-i.v.-politichna-koruptsiya-_porivnyalno-politologichna-kontseptualizatsiya_-_d_.pdf (дата звернення: 25.08.2021)
 19. Кушнар'єв І. В. Політична корупція як система протиправних дій: варіативність проявів. Політичне життя. 2018. №2. С. 50-54. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/5952> (дата звернення: 25.08.2021)
 20. Лазаренко С. Ж., Бабенко К. А. Політико-правові та соціальні передумови корупції в органах державної влади. URL: <https://baas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/298-politiko-pravovi-ta-sotsialni-peredumovi-koruptsiji-v-organakh-derzhavnoji-vladi.html> (дата звернення: 25.08.2021)
 21. Лозинський О. Психологія політичної корупції: монографія. Вид. 2-ге, доповн. Львів: Сполом, 2017. 368 с.
 22. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії). Київ: Юридична думка, 2004. 400 с.
 23. Мельник М. І. Політична корупція: сутність, чинники, засоби протидії. Національна безпека і оборона. 2009. №7. С. 67-72. URL: <http://justice.org.ua/politika-i-pravoprodiji-fakti-komentari/politichna-koruptsiya-sutnist-chinniki-zasobi-protidiji> (дата звернення: 25.08.2021)
 24. Невмережицький Е. В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія. Київ: КНТ, 2008. 368 с.
 25. Панов Н. І., Герасина Л. Н. Соціальна «мимикрія» корупції. Право і політика: міждун. науч. журнал. Москва: NOTA BENE, 2000. №8. С. 22-28.
 26. Герасина Л. М., Панов М. І. Правовий та соціоісторичний аналіз феномена корупції. Проблеми законності: респ. міжвід. наук. зб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2000. Вип. 45. С. 162-172.
 27. Плекан В. Особливості та причини виникнення корупції в правоохоронних органах України. Підприємництво, господарство і право. 2021. №4. С.231-238. URL: <http://pdp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/37.pdf> (дата звернення: 25.08.2021)
 28. Трепак В. М. Протидія корупції в Україні: теоретико-прикладні проблеми: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 442 с.
 29. Погрібна В. Л. Соціальне хабарництво – злочин чи об'єктивна реальність буття? Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2015. №3 (26). С. 148-155. URL: (дата звернення: 25.08.2021)
 30. Коррупция и борьба с ней. Москва: Российская криминологическая ассоциация, 2000. 320 с.
 31. Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 р URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/corruption.shtml (дата звернення: 25.08.2021)
 32. Задорожній О. В. Міжнародно-правові стандарти боротьби з корупцією URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/5023/1/%D0%A0%D0%95%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%97%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%94%D0%95%D0%A0%D0%96%D0%90%D0%92%D0%9D%D0%9E%D0%87%20%D0%90%D0%9D%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%9E%D0%A0%D0%A3%D0%9F%D0%A6%D0%86%D0%99%D0%9D%D0%9E%D0%87%20%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%86%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%98%20%D0%92%20%D0%9C%D0%86%D0%96%D0%9D%D0%90%D0%A0%D0%9E%D0%94%D0%9D%D0%9E%D0%9C> (дата звернення: 25.08.2021)
 33. Герасина Л. Н. Коррупция как аномальное социальное явление: в парадигме современной социологии права, политологии и глобалистики. Збір. наук. праць Харківського Центру по вивченню проблем боротьби з організованою злочинністю спільно з Американським Університетом у Вашингтоні. Вип. 9. Харків: Східно-регіон. Центр гуманіт.-освітніх ініціатив, 2004. С. 5-44.
 34. Погрібна В. Л., Сахань О. М. Війна і корупція в свідомості українців: злочинний симбіоз чи природний конфлікт? Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. (Маріуполь, 15 червня 2018 р.). Маріуполь: ДонДУУ, 2018. С. 89-93.
 35. Герасина Л. М., Старовойтова Д. Д. Антикорупційна політика в Євросоюзі: політико-правові аспекти. Україна і ЄС: політико-правові перспективи інтеграції: Зб. матеріалів XXXIII Харків. політ. читань (м. Харків, 24 квітня 2020 р.). Харків: Право, 2020. С. 7-11.
 36. Попок А., Решота В. Державна політика запобігання та протидії корупції у Чехії та Словаччині: досвід для України. Демократичне врядування: Науковий вісник. Електронне наукове фахове видання Львівського регіонального ін-ту державного управління НАДУ при Президентові України, 2013. Вип.12. URL: http://lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik12/fail/Popok_Reshota.pdf (дата звернення: 25.08.2021)
 37. Рибак А. І. Державна політика боротьби з корупцією у Польщі: нормативно-інституційний аспект. Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. Київ: ВІР УАН, 2011. Вип. 50. С. 717-725. URL: https://eprints.oa.edu.ua/1106/1/rybak_14111.pdf (дата звернення: 25.08.2021)
 38. Індекс сприйняття корупції – 2020. URL: <https://ti-ukraine.org/research/index-sprinyattya-koruptsiyi-2020/> (дата звернення: 25.08.2021)
 39. Реєстр POLITDATA – у промисловій експлуатації. Від сьогодні НАЗК прийматиме звіти партій за 2021 рік лише в електронному вигляді. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/reestr-politdata-u-promysloviy-ekspluatatsiyi-vid-sogodni-nazk-prymatyme-zvity-partij-za-2021-rik-lyshe-v-elektronnomu-vyglyadi/> (дата звернення: 25.08.2021)
 40. Як держоргани та експерти оцінюють результати CPI-2020. URL: <https://ti-ukraine.org/news/yak-derzhorganyta-eksperty-otsinyuyut-rezultaty-cpi-2020/> (дата звернення: 25.08.2021)

КОРРУПЦИЯ В УКРАИНЕ И МИРЕ КАК ТРИГГЕР ОСЛАБЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

Людмила Герасина

доктор социологических наук, профессор, профессор кафедры социологии и политологии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, 61024, г. Харьков, ул. Пушкинская, 77, e-mail: herasina@ukr.net ORCID ID: 0000-0002-3299-5255

Виктория Погрібна

доктор социологических наук, профессор, профессор кафедры социологии и политологии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, 61024, г. Харьков, ул. Пушкинская, 77, e-mail: vilpog2017@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-5101-0386,

В статье проанализирована коррупция как внеправовое явление, разрушающее мораль и ценности общества, угрожающее демократии и правам человека, деформирующее функции государственной власти, дискредитирующее ее как внутри страны, так и на международной арене. Отмечено, что главной социально-политической опасностью коррупции является не столько формирование дисфункций сферы государственного управления, сколько угроза упадка и деградации любой политической системы, поскольку она вызывает «коррозию» и постепенное разрушение социальных связей в системе государственного регулирования, общественного контроля и функционирования социальных институтов. Социолого-правовая трактовка коррупции позволила провести исследование ее как триггера, ослабляющего государственность, раскрыть социальный механизм влияния коррупционных связей на институты государства, оценить политические, экономические, правовые, социоструктурные и психологические факторы ее распространения. С позиций онтологического подхода охарактеризованы иностранные и отечественная «модели» коррупции и пути противодействия ей; определены социальные маркеры, отражающие ее специфику в Украине; представлена реальная оценка степени эффективности антикоррупционных действий в Украине; доказана целесообразность анализа коррупции в интернациональном (международном) аспекте, особенно механизмов, форм и методов включения украинской коррупции в мировой рынок коррупционных услуг и проникновения транснациональной коррупции в украинское политико-экономическое пространство; раскрыто действие социального механизма коррупции в структуре государства, вследствие чего процесс государственного регулирования теряет моральность и социальную ценность. Показано, что устойчивый, активно «мутирующий», адаптивный к большинству социальных изменений характер коррупционной деятельности в Украине не только формирует и воспроизводит терпимое отношение к ней представителей государственной власти и значительной части общественности, но и активно тормозит демократические трансформации и деформирует общественное сознание украинцев. Подчеркнуто, что среди системных моделей борьбы с коррупцией (тоталитарной, авторитарной, либеральной) наиболее прагматичным является вариант «salus populi».

Ключевые слова: коррупция; коррупционные схемы; антикоррупционные действия; социальные маркеры коррупции; коррупция как триггер государственной деструкции.

CORRUPTION IN UKRAINE AND THE WORLD AS A TRIGGER FOR THE WEAKENING OF THE STATE

Liudmyla Herasina

Doctor of Sociology, Professor, Professor of the Department of Sociology and Political Science of the Yaroslav Mudryi National Law University, 61024, Pushkins'ka str., 77, Kharkiv, Ukraine, e-mail: herasina@ukr.net ORCID ID: 0000-0002-3299-5255

Viktoriia Pohribna

Doctor of Sociology, Professor, Professor of the Department of Sociology and Political Science of the Yaroslav Mudryi National Law University, 61024, Pushkins'ka str., 77, Kharkiv, Ukraine, e-mail: vilpog2017@gmail.com ORCID ID: 0000-0002-5101-0386

The article analyzes corruption as an extra-legal phenomenon that destroys the morality and values of society, threatens democracy and human rights, deforms the functions of state power, discrediting it both within the country and in the international arena. It is noted that the formation of dysfunctions in the sphere of public administration is not the main socio-political

danger of corruption. The threat of «corrosion» and gradual destruction of social ties in the system of state regulation, public control and the functioning of social institutions is creating. The sociological and legal interpretation of corruption made it possible to study it as a trigger that weakens statehood, to reveal the social mechanism of the influence of corruption ties on state institutions, to assess the political, economic, legal, socio-structural and psychological factors of its spread. The authors characterize foreign and domestic “models” of corruption and ways of counteracting it from the standpoint of the ontological approach; she also has identified social markers that reflect its specificity in Ukraine; a real assessment of the degree of effectiveness of anti-corruption actions in Ukraine are presented; the expediency of analyzing corruption in the international aspect, especially the mechanisms, forms and methods of Ukrainian corruption spreading in the world corruption services and the penetration of transnational corruption into the Ukrainian political and economic space; it is also revealed the effect of the social mechanism of corruption in the structure of the state, as a result of which the process of state regulation loses its morality and social value. It is shown that the stable, actively “mutating”, adaptive to the majority of social changes, the nature of corruption in Ukraine does not only forms and reproduces the tolerant attitude of government and a significant part of the public, but it also actively inhibits democratic transformations and deforms the public consciousness of Ukrainians. It is emphasized that «salus populi» is the most pragmatic option among the systemic models of fighting corruption (totalitarian, authoritarian, liberal).

Keywords: corruption; corruption schemes; anti-corruption actions; social markers of corruption; corruption as a trigger of state destruction.

References

1. «Criminal convention on the fight against corruption» (2007). Information of the verkhovna rada of Ukraine, No. 47-48 [online]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (access date: 25.08.2021) [in Ukrainian]
2. Heidenheimer, A., Johnston, M. and Le Vine, V. (1989) Political Corruption: a Handbook. New Jersey, New Brunswick: Transaction Publishers
3. Dela Porta, D. and Vanuchi, A. (2006) Dirty Deals: Participants, Resources and Mechanisms of Political Corruption, translated by Kokizyuk, S. Kyiv: Publishing House «K. I. S.» [in Ukrainian]
4. Pundej, S. J. (1997) 'Fighting corruption. Critical review with analysis of international experience', Problems of economic growth: issues of integrity: materials of the Ukrainian-American seminar. Lviv, pp. 84-87 [in Ukrainian]
5. Philp, M. (2002) 'Conceptualizing Political Corruption', Political Corruption: Concepts and Contexts, New Brunswick: Transaction Publishers. New Jersey, pp. 42-43
6. Lancaster, T. D. and Montinola, G. R. (1997) 'Toward a Methodology for The Comparative Study of Political Corruption', Crime, Law and Social Change, 27 (3-4), pp. 185-206
7. Heidenheimer, A. and Johnston, M. (eds.) (2002) Political Corruption: Concepts and Contexts, New Brunswick: Transaction Publishers, New Jersey
8. Sampford, C., Shacklock, A., Connors, C. and Galtung, F. (2006) Measuring Corruption, Burlington: ASHGATE e-BOOK, Aldershot [online]. Available at: https://www.academia.edu/2229126/Corruption_definition_and_measurement (access date: 25.08.2021)
9. Rose-Ackerman, S. (2004) Corruption and government: causes, consequences, changes, translated by Kokizyuk, S., Tkachuk, R. Kyiv: Publishing House «K. I. S.» [in Ukrainian]
10. Kotkin, S. and Shayo, A. (eds.) (2004) Political corruption of the transition period. A skeptical look. Kyiv: Publishing House «K. I. S.», [in Ukrainian]
11. Miller, V., Gredeland, O. and Koshechkina, T. (2004) Custom corruption? Citizens and government in post-communist Europe, translated by Kokizyuk, S., Tkachuk, R. Kyiv: Publishing House «K. I. S.» [in Ukrainian]
12. Blankenburg, E. (2004) 'From political clientelism to outright corruption: the emergence of the scandal industry', in Kotkin, S., Shayo, A. (eds.), Political corruption of the transition period. A skeptical look. Kyiv: Publishing House «K. I. S.», pp. 129-149 [in Ukrainian]
13. Zhuravsky, V. S., Mykhalchenko, M. I. and Mykhalchenko, O. M. (2007) Corruption in Ukraine is not politics, Monograph, part 1. Kyiv: Phoenix, [online]. Available at: <https://ipiend.gov.ua/struktura/viddily/viddil-teorii-ta-istorii-politychnoi-nauky/koruptsiia-v-ukraini-ne-polityka-monohrafiia-chastyna-1/> (access date: 25.08.2021) [in Ukrainian]
14. Zhuravsky, V. S., Mykhalchenko, M. I. and Mykhalchenko, O. M. (2007) Corruption in Ukraine is not politics, Monograph, part 2. Kyiv: Phoenix [online]. Available at: <https://ipiend.gov.ua/struktura/viddily/viddil-teorii-ta-istorii-politychnoi-nauky/koruptsiia-v-ukraini-ne-polityka-monohrafiia-chastyna-2/> (access date: 25.08.2021) [in Ukrainian]
15. Klymenko, D. (2010) 'Political corruption in public administration: scientific definitions', Democratic governance. Scientific Bulletin, 5 [online]. Available at: http://vivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik5/fail/+Klymenko.pdf (access date: 25.08.2021) [in Ukrainian]
16. Kolarska-Bobinska, L. (2004) 'The impact of corruption on the legitimacy of power in new democracies. Political corruption of the transition period', in Kotkin, S., Shayo, A. (eds.), Political corruption of the transition period. A skeptical look. Kyiv: Publishing House: «K. I. S.», pp. 276-286 [in Ukrainian]
17. Kokhan, G. V. (2013) The phenomenon of political corruption: theoretical and methodological analysis: monograph, NISR. Kyiv [online]. Available at: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/Monogr_Koxan-c5915.pdf

18. Kushnaryov, I. V. (2018) Political corruption: comparative political science conceptualization: monograph. Kyiv: Yurydychna dumka [online]. Available at: http://idpnan.org.ua/files/kushnarov-i.v.-politichna-koruptsiya-_porivnyalno-politologichna-kontseptualizatsiya_-_d_.pdf (access date: 25.08.2021) [in Ukrainian]
19. Kushnaryov, I. V. (2018) 'Political corruption as a system of illegal actions: variability of manifestations', Political life, 2, pp. 50-54 [online]. Available at: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/5952> (access date: 25.08.2021) [in Ukrainian]
20. Lazarenko, S. Zh. and Babenko, K. A. Political-legal and social preconditions of corruption in public authorities [online]. Available at: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/298-politiko-pravovi-ta-sotsialni-peredumovikoruptsiji-v-organakh-derzhavnoji-vladi.html> (access date: 25.08.2021) [in Ukrainian]
21. Lozynsky, O. (2017) Psychology of political corruption: monograph, 2nd edn. Lviv: Spolom [in Ukrainian]
22. Melnyk, M. I. (2004) Corruption – corrosion of power (social essence, tendencies and consequences, countermeasures). Kyiv: Yurydychna Dumka [in Ukrainian]
23. Melnyk, M. I. (2009) 'Political corruption: essence, factors, means of counteraction', National security and defense, 7, pp. 67-72 [online]. Available at: <http://justice.org.ua/politika-i-pravo-podiji-fakti-komentari/politichna-koruptsiya-sutnist-chinniki-zasobi-protidiji> (access date: 25.08.2021) [in Ukrainian]
24. Nevmerzhytsky, E. V. (2008) Corruption in Ukraine: causes, consequences, mechanisms of counteraction: monograph. Kyiv: CST [in Ukrainian]
25. Panov, N. I. and Gerasina, L. N. (2000) 'Social «mimicry» of corruption', Law and politics: international scientific magazine, Moscow: NOTA BENE, 8, pp. 22-28 [in Russian]
26. Herasina, L. M. and Panov, M. I. (2000) 'Legal and socio-historical analysis of the phenomenon of corruption', Problems of legality: Resp. interdepartmental science collection, National law academy of Ukraine, Kharkiv, 45, pp. 162-172 [in Ukrainian]
27. Plekan, V. (2021) 'The peculiarities and causes of corruption in law enforcement agencies of Ukraine', Entrepreneurship, economy and law, 4, pp. 231-238 [online]. Available at: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/37.pdf> (access date: 25.08.2021) [in Ukrainian]
28. Trepak, V. M. (2020) Anti-corruption in Ukraine: theoretical and applied problems: monograph, Ivan Franko Lviv National University [in Ukrainian]
29. Pohribna, V. L. (2015) 'Is Social Bribery a Crime or an Objective Reality of Being?' Bulletin of the National University «Yaroslav Mudryi Law Academy of Ukraine». Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology, 3 (26), pp. 148-155 [online]. Available at: http://nauka.nlu.edu.ua/download/filosof/filosof_26.pdf (access date: 25.08.2021) [in Ukrainian]
30. Corruption and the fight against it (2000), Russian Criminological Association, Moscow [in Russian]
31. UN Convention against Corruption (October 31, 2003) [online]. Available at: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/corruption.shtml (access date: 25.08.2021) [in Ukrainian]
32. Zadorozhnyi, O. V. International legal standards in the fight against corruption [online]. Available at: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/5023/1/%D0%A0%D0%95%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%97%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%AF%20%D0%94%D0%95%D0%A0%D0%96%D0%90%D0%92%D0%9D%D0%9E%D0%87%20%D0%90%D0%9D%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%9E%D0%A0%D0%A3%D0%9F%D0%A6%D0%86%D0%99%D0%9D%D0%9E%D0%87%20%D0%9F%D0%9E%D0%9B%D0%86%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%98%20%D0%92%20%D0%9C%D0%86%D0%96%D0%9D%D0%90%D0%A0%D0%9E%D0%94%D0%9D%D0%9E%D0%9C> (access date: 25.08.2021) [in Ukrainian]
33. Gerasina, L. N. (2004) 'Corruption as an abnormal social phenomenon: in the paradigm of modern sociology of law, political science and globalism', Proceedings of the Kharkiv Center for the Study of Organized Crime in collaboration with the American University in Washington, 9, pp. 5-44 [in Russian]
34. Pohribna, V. L. and Sakhan, O. M. (2018) 'War and corruption in the minds of Ukrainians: a criminal symbiosis or a natural conflict?', Ukrainian society in the conditions of war: challenges of the present and prospects of peacemaking: Proceedings of the II All-Ukrainian scientific-practical conference, June 15, DonSU, Mariupol, pp. 89-93 [in Ukrainian]
35. Herasina, L. M. and Starovoitova, D. D. (2020) 'Anti-corruption policy in the European Union: political and legal aspects', Ukraine and the EU: political and legal prospects for integration: Proceedings of the XXXIII Kharkiv political science readings, April 24, Kharkiv: Pravo, pp. 7-11 [in Ukrainian]
36. Popok, A. and Reshota, V. (2013) 'State policy of preventing and counteracting corruption in the Czech Republic and Slovakia: experience for Ukraine', Democratic governance: Scientific Bulletin. Electronic scientific professional publication of the Lviv Regional Institute of Public Administration of NAPA under the President of Ukraine, 12 [online]. Available at: http://livacademy.com/vidavnistvo_1/visnik12/fail/Popok_Reshota.pdf (access date: 25.08.2021) [in Ukrainian]
37. Rybak, A. I. (2011) 'State policy to combat corruption in Poland: regulatory and institutional aspect', Gilea: scientific bulletin. Collection of scientific works, issue 50, VIR UAN, Kyiv, pp. 717-725 [online]. Available at: https://eprints.ua.edu/1106/1/rybak_141111.pdf (access date: 25.08.2021) [in Ukrainian]
38. Corruption Perceptions Index – 2020 [online]. Available at: <https://ti-ukraine.org/research/indeks-sprynjyattya-koruptsiyi-2020/> (access date: 25.08.2021) [in Ukrainian]
39. POLITDATA register – in industrial operation. From today, the NAPC will accept party reports for 2021 only in electronic form [online]. Available at: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/reyster-politdata-u-promyslovij-ekspluatatsiyi-vid-sogodni-nazk-pryjmatyme-zvity-partij-za-2021-rik-lyshe-v-elektronnomu-vyglyadi/> (access date: 25.08.2021) [in Ukrainian]
40. How government agencies and experts evaluate the results of CPI 2020 [online]. Available at: <https://ti-ukraine.org/news/yak-derzhorgany-ta-eksperty-otsinyuyut-rezultaty-cpi-2020/> (access date: 25.08.2021) [in Ukrainian]